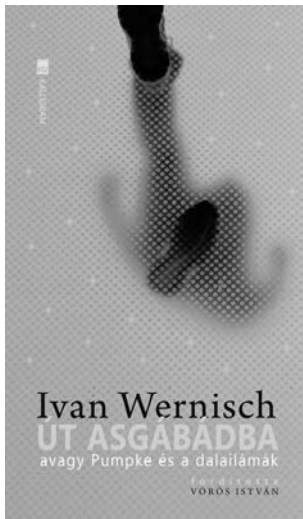

HANZELIK GÁBOR

Álmodnak-e cseh költők hadifogolytáborokról?

IVAN WERNISCH: ÚT ASGÁBADBA

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
96 oldal, 2500 Ft

”

A költészet az elmúlt száz évben olyan útra lépett, ahova lát-szólag nagyon nehéz a földi halandónak követni. Olyan lett, mint egy rendkívül érzékeny proporcionális számláló, ami ha éppen finoman kattog, akkor csak úgy önmagában nem is emlékeztet semmire. Talán egy megkergült metronómra, amit valaki prestissimóban hagyott mielőtt az elromlott. De ha rendelkezünk némi felkészültséggel, akkor, legalábbis a proporcionális számláló esetében, tudjuk, hogy veszélyben vagyunk, tudjuk, hogy a kattogás jelent valamit, ami nem jó.

De mi van akkor, ha egy olyan Geiger-Müller-számlálóval találjuk szembe magunkat, amelyről némi felkészültséggel sem lesz egyből egyértelmű, hogy metronóm vagy mérőszköz? Nehéz megmondani a számlaplóról, amely ilyen vagy olyan formában mindkettőn van, hogy ütések ad, vagy sugárzást mér, nehéz megmondani a mértékegységeket, vagy hogy a kis kar mozgása rendeltetésszerű-e. Ivan Wernisch költészete nagyjából ilyesmi akar lenni. Abban az értelemben ilyesmi, hogy nehéz eldönteni róla, hogy saját magukról akarnak-e szólni ezek a versek, vagy rólunk? Itt van mindjárt ez a kötet, az *Út Asgábadba*, melynek a verseinél azt is nehéz eldönteni, hogy egymáshoz képest miről akarnak szólni, akarnak-e szólni valamiről, vagy csak formákat akarnak felvonultatni a szemünk előtt, hogy egy darabig ott káprázzanak, és aztán eltűnjenek? Talán azt akarja tőlem ez a kötet, hogy csak kérdéseket írjak róla?

Nem, egész biztosan nem, vagy mégis? Félre a viccel, mivel nem, ha csak kérdéseket, vagy csak kijelentéseket, vagy csak felszólításokat írnék, akkor nem lennék közel sem ahhoz, amivel Wernisch ebben a kötetben játszik. Talán a dadaizmus segítene?

Wernisch majdnem elhitette velem, hogy igen. Más okot nem tudok mondani arra, hogy egy rövid bevezető után egy Hugo Ball-idézzel kezdődik ez a kötet. Egyébként kellene

beszélni az egyes versekről is vagy csak a kötet egészéről? Vagy a kötet egészéről írjak a verseken keresztül? Tanácstalanságomban, bevallom, lestem, és megnéztem néhány korábbi Wernisch-kötet cseh recenzióját. Egy dolog világossá vált: Wernisch nem is annyira verset ír, mint amennyire egy nagy üstöt keverget. Néha hozzádob egy kevés valóságot, néha hozzádob egy keveset az álmok világából, és aztán úgy keveri a dolgot, hogy ne lehessen megmondani, még egy rövidebb versen belül sem, hogy mi hova tartozik, és ha az álom szembetalálkozik a valósággal, akkor mindig az előbbi igaza jut nagyobb érvényre. Fogalmazzunk csúnyán: az álom nyer. Ez majdhogynem fizikai törvény. Egy axióma. Vagy mégsem? Ez eleve nehezen kezelhető terep, de ebben jó Wernisch, aki egyébként 1942-ben született, és szakközépiskolában tanult (kerámiával foglalkozott), aztán mindenféle kétkezi munkákat végzett, és a hatvanas évek elején költőként is debütált. Elég sikeres volt, a hetvenes-nyolcvanas években a saját generációja nagy kedvence lett, annyira, hogy hivatalosan nem is publikálhatott. Ez szerencsére a rendszerváltás után megváltozott, aztán az ezredfordulón kiadta ez a kötetet csehül, amit most magyarul is olvashatunk.

Olvassuk, bár Wernisch mintha azt mondaná, hogy a sakálpofájára meredünk, miközben művészetét igazságnak, hitnek és szeretetnek nevezi. Nehéz ez valakinél, aki közben álomszerű képeket kever az igazság, hit és szeretet hármasába. Tényleg csak a dadaizmus segíthetne? Lehet-e követni itt a Richard Huelsenbeck által a *Dadaista kiáltványban* lefektetett logikát: „E kiáltvány ellen lenni ugyanazt jelenti, mint dadaistának lenni!”

Legyünk most ennél nyárspolgáribbak. Ha túlságosan követhetetlen lenne a kötet, akkor még azt a gyanút keltené, hogy követhetetlen akar lenni. Wernisch azért kiemel egy-két motívumot, amit végig lehet követni a verseken. Első olvasatra vannak versek, amelyek olyanok, mint fronton vagy hadifogolytáborban levő katonák naplójeljegyzései. Ilyen minőségükben néhol kísértetiesen hasonlítanak Wernisch kortársának, Patrik Ouředníknek az *Asgábáddal* szinte egy időben kiadott *Europeana* néhány részletére. Mondjuk a *Télikabát* című vers végén a „vér érdemrendet és tífuszt kaptam” sora emlékeztet az Ouředník által dokumentált vagy elképzelt morbid fronthumorra. Kínos ez az egész, mert mi mást jegyezhetnének le Wernisch elképzelt katonái, mint apokaliptikus képeket. Viszont legalább távol van tőlünk az egész, hiszen tegyük a szívünkre a kezünket, ki volt közülünk Türkmenisztánban hadifogoly? De ha mégsem, akkor Wernisch egy szemtelen huszárvágással éppen a mi valóságunkba „álmodja vissza” ezeket a távoli jeleneteket.

Aztán itt vannak ezek a furcsa, atipikus haikuk, mert ahogy az embernek lehet atipikus tudógyulladása, úgy Wernischnek atipikus haikujai vannak. Például a *Kihunyt a fény* című: „Kihunyt a fény a kocsma ablakában / Sötétben keresem az utat hazafelé / A temetőben békabrekegés”. Van ilyenből több is, de ez az egy sokkal egyértelműbben akar még valami más is lenni, amolyan atipikusan, ahogy haiku már volt. Itt van mindjárt a *Mikor Temesvárra mentem* című vers, ami a frontnapló és a haiku mellett egy harmadik kategóriát képvisel, az atipikus népdalt.

Wernisch érdeklődése nem áll meg a folklorisztika közeli kútfőjénél, hiszen van ebben a kötetben atipikus – maradjunk ennél a jelzőnél – eszkimó vagy indián gyűjtés is. Mivel ebben a közegben már ember legyen a talpán, aki jártas, Wernisch kedvesen segít eligazodni, a paratextusaival. Például az *Egy holló teteménél* című verse alatt ez áll: „(Észak-amerikai eszkimók, Hudson-öböl)”, aztán a vers finoman folyik át, legalábbis tematikusan, az atipikus hai-

kuk közé: „...Van fogalmad azok szikkadt maradványairól, akiket a fölöttünk / terpeszkedő üresség / rettenetes súlya nyomott agyon? Hí-hí-hí!”

Eddig megpróbáltam minden verset ilyen-olyan csoportokba sorolni, rendszerezni. De itt van a kötet vége felé a *Micsoda* című vers, ami négy szó és egy írásjel különböző variációinak felsorolása. Például: „...micsoda meg ez mi? / mi micsoda meg ez! / ez mi micsoda meg? / meg ez mi micsoda!...” stb., hogy a szovjet költő szavaival éljek.

Van értelme ezeknek a verseknek? Van értelme ezeknek a szavaknak? Erre nagyon nehéz válaszolni, Ivan Wernisch mindenesetre igyekszik álmodni valamiféle értelmet nekik. De hát kell, hogy legyen nekik értelme? Ha onnan indulok ki, hogy a bevezető versben Wernisch valamiféle igazságot, hitet, szeretetet ígér – tegyük föl, hogy az utóbbi kettőt megoldom magam, engem a kötetből csak az első érdekel – akkor kellene hogy legyen, mert értelem nélkül nincs igazság. Vagy mégis van?

Kell hogy legyen, még akkor is, ha ezt valahogy úgy érzékeljük, mint az egyik első atipikus haikuban, a *Pára a folyón*-ban: „Pára a folyón. / A túlpartról, a ködből / kutya ugat meg”. Maradjunk a folyóknál. Mégsem, inkább térjünk vissza Huelsenbeckhez, rögtön az elejére: „A legjobb, a legeredetibb művészek azok lesznek, akik az élet vízesésének bömbölése közben minden órában visszanyerik saját testük egy-egy részét, és miközben belevetik magukat a korszemlembé, kezük és szívük egyaránt vérzik.” Most innen akkor vissza Wernischhez, újból: „Folyik a vér, / belecspög a tűzbe / A gyerekek ordítanak...” Az tény, hogy nála már nem bömböl az élet vízesése, lehet hogy Adorno éppen arra gondolt, hogy Auschwitz után nem is fog soha. De folydogálni folydogál, éppen csak mint egy patak. A tartalom átfolyik egyik versből a másikba, onnan a forma a harmadikba, ahonnan megint egy kép a negyedikbe. Ezzel lehetne leírni az *Út Asgábádba* című kötetet. Valahogy, az álmok és a valóság keveredése folytán az életről szól. Mint minden jó dadaista, Wernisch egyáltalán nem dadaista, szóval felesleges lenne Huelsenbeck vízesésének bömbölését számon kérni rajta. De az igazságot ő maga ígéri.

Ugyan sokféleképpen lehetne még osztályozni a kötet verseit, egy nagyon fontos visszatérő motívum még van, a Lin-csi apát reggeli beszélgetéseire emlékeztető bölcs tanítómesék, amelyek sokszor nem szólnak semmiről, mert nem is kell nekik. Amikor azonban szólnak, akkor rögtön megmutatják, hogy hol az igazság ebben a költészetben. Az *Aztán Yün-men így folytatta* című versben véltem ezt a mozzanatot tetten érni, mikor a mester a budi kapaszkodójáról beszél: „...Tegyük föl, hogy az egyik vége, mondjuk ez, az igazi igazság, ebben az esetben persze az ellentétes vége az igazi hazugság. És most nézzétek, a kettő között mi van! Látjátok már? A két véglet között van az, amibe bele kell kapaszkodnunk, ha nem akarunk beesni a szarba.” Verseskötet még talán soha nem kért elnézést ilyen szépen magáért.